

## Konstanty Ildefons Gałczyński

ali

### »Grško-ciganski pesnik v začarani kočiji.« (1905–1953)

Gornja dva verza je Gałczyńskemu v spomin napisal prav tako eden najpomembnejših poljskih pesnikov XX. stoletja, Władysław Broniewski.

Grško-ciganski pesnik? Po izobrazbi je bil Gałczyński svetovljan, v življenju pa »cigan«. Legenda je bil že takrat, ko je bil še živ, legenda v pesništvu in v življenjski vsakdanjosti, posebej v svojem sivem in rdečem, zanj pa včasih vendar tudi zelenem – in vsestransko neusmiljenem, tragično-smešnem času. Takšna naj bi bila današnja poimenovanja vrtincev in tajfunov let, skozi katera je moral pesnik pluti in jih previhariti, da bi preživel svojih oseminštirideset pomladi in zim. Preplul jih je po oblakih in luni, ki jo je tako rad opeval: pomenila mu je svet mrzle svetlobe, s katere se je spuščal na svet, kjer je ležal prah duhovnih in zaresnih vojn. Vse to so kot nekaj svojega objele pesnikova lirična vizija, fantazija in melanholija. Vanje se je vmešal še pesnikov satirični posmeh in njegove zelene gosi, ki capljajo skozi njegove spine kakor kakšne Ofelije. Pisal je tudi anonimne feljtone in podpisano prozo, pravzaprav utrinke. O njem so vedeli povedati gore anekdot vsi tisti ljudje, ki so ga poznali nekoliko bolje. Redki so še živi. O Gałczyńskem govori tudi to, da ni bil ne diplomat, čeprav so ga za kratek čas oblekli v frak (on pa je pustil na svoji mizi listek z napisom »Noli tangere!« in odblodil nekam po svojih potih) in ne pravi cigan, čeprav mu je čas posadil včasih na glavo tudi klošarsko baretko ali vojaško kapo, da so ga zavistneži lahko zmerjali, drugič pa so ga spet hoteli stlačiti v uniformo komunističnega pesniškega generala in mu predpisati, naj koraka po »levem maršu«. Zato si je moral Gałczyński včasih izmisliti tudi kakšno neresnično začarano kočijo, da se je sam s sabo vsaj po papirju in v sanjah vozil s soprogo Natalijo in s hčerjo po nevidnih pokrajinah. Ob poti je sprejel v kočijo še kakšnega dobrega prijatelja, zajadral po temnem Krakovu ali proti nebu, krenil po ulicah Vilna, se zapil v varšavskih nočnih »knajpah« ali pa kar zabredel s svojo kočijo naravnost v mazurska jezera, proti koncu življenja pa tudi v mivkasto poljsko morje. V vsem tem je bilo obenem nekaj tragičnega ali trubadursko-vagabundskega, nekaj grozljivega s slik Goye ali predhitlerjansko kabaretnega, brechtovskega ali bachovskega ob gorečem svečniku, obenem pa spevnega kot glas Gałczyńskega ob recitiranju pesmi.

Takšne novice o Gałczyńskem so se včasih širile hitreje kot svetloba s kandelabra ali iz oljenke začarane kočije. Takšne reči se pač razklepečejo kot novice z živilskega trga in ljudje smo zmožni tudi žalostnemu dodati smešnost, smešno pa – narobe – nehote narediti za vnebovpijoče tragično ter vsemu dodati še »modrost« lastne majhnosti. Umetnika lahko nenadoma obda blišč satelitov (kot železne države žepne državice, ki krožijo okoli njega), toda sateliti – obudimo si spomin! – se počasi odmikajo in odmaknejo, treščijo drug ob drugega in lahko pri tem povzročijo celo eksplozijo tistega, kar so z matematično natančnostjo tako zvesto obkrožali. Gałczyński je obstal kljub temu, da so mu za svojo vsakdanjo rabo laskajoče se dame in priliznjeni gospodje »izkazovali čast«, dokler je po dvoranah donel

njegov glas in so vanje sijale luči iz njegovih stihov, potem pa so ga v vsakršni bedi puščale in puščali na cedilu. Koliko je bilo takšnih usod! In v takšnih trenutkih naredi svet iz tragičnega umetnika norca (van Gogh!), dokler se potomcem ne posveti: naše matere in očetje so bili pravzaprav norci!

Mnogim bistrovidnim sodržavljanom Gałczyńskiego se je to posvetilo že takrat, ko je pesnik še bival med njimi, skoraj vsem pa po njegovem odhodu s sveta.

Gałczyński si je svoje satelite pravzaprav ustvarjal sam: krog okrog njega so sklenili ljudje, ki so ga poznali z ulice, dalje tisti, ki jih je privabljal domiselni požiralec in bruhalec ognja na svoje literarne nastope, neusmiljeno zahtevna publika, pa seveda njegovi prijatelji, ki si jih je pesnik izbral po svojem okusu. Požiralcu ognja so navdušenci sicer metali groše za njegovo imenitno mimiko in doneči glas, groše pa je Gałczyński delil, kakor se mu je pač zljubilo: ubogim v duhu in suhim v grlu, prijateljem po knajpah in oni njemu (kadar je bil pesnikov žep prazen), samó Neronov, ki so mu obenem navdušeno ploskali, hkrati pa obračali palec navzdol, nikdar ni maral. Razčetrverjali so ga namreč kot neronovski levi kristjane, pa se je pesnik zato pred Neroni in njegovimi raje umikal v stranske ulice, kadar so oni paradirali po glavnih.

Sodobniki Gałczyńskiego vedó povedati o njem tudi takšne štorije: če je nesel, na primer, s trga domov solato za večerjo, pa so ga mimogrede srečali prijatelji in ga povabili k bližnjim vratom, »skozi katera je Bog moel roko«, kakor se temu pravi, pesnik tega ni odklonil. Ostal je z njimi, potem pa sta skupaj z Natalijo večerjala šmarnico v lončku, kakor žalostno ironično sam pravi v eni od pesmi.

Gałczyński je stopil v književnost nenadoma, lahko bi rekli: nepovabljen in nepoklican je vdrl vanjo. S svojo kuštravo fantastiko in mišičasto satiro, z melodiozno liriko in z odkrivanjem nesmislov svojega časa je naenkrat postal mežikajoči, pojoči trubadur z mečem in glasbilom, ki je vsemu okoli sebe dajalo nekaj drugačnega, nesivega, mladostno opojnega in baladnega, strastnega in ljubkujočega. V sorazmerno kratkem življenju (pa še šest let dotlej najhujše vojne je bilo vmes!) je napisal toliko verzov, stresel iz rokava toliko rim in zapustil toliko rokopisov, da si bodo mogli in morali njegovi raziskovalci še lep čas beliti glave, če bodo hoteli vse to spraviti v neki filološko-akademski red, pa še takrat ne bodo povsem doumeli razlaskanega Gałczyńskiego. In okrog vseh teh predalčkov in formulacij bodo kar naprej krožili neki novi dovtipi in anekdote o preminulem ciganu Gałczyńskem in njegovi Nataliji. Samó tisti, ki bo znal Gałczyńskemu prisluhniti, bo dojel tudi tragiko čivkajočega vrabčka pred ciganskim šotorom, zakaj se veseli vsake otoplitve. Zapeti filistri pa bodo dalje videli v njem čudačka. Radovedneži so si in si še bodo želeli videti takšne čudake, ki se veselijo vradčjega čivkanja. Videti jih iz obličja v obličje! Posebej še, če bo čudak pisal o takšnih vrabčkih vesele pesmice. Ena takšnih je tudi tu. Po duhu je podobna tisti o šmarnici v lončku, ki je potepuhova majska večerja. Takšne pesmi Gałczyńskiego imajo tudi svojo dokumentarno vrednost: govorijo o nenavadnem času, podobnem našemu, kajti žandar je žandar in filister filister, cigan pa cigan. Prvi bo zmeraj »skrbel za ljudstvo«, drugi bo nosil poštirkan ovratnik in ministrski portfelf, tretji pa s sabo preluknjan šotor.

Toda tudi cigan je lahko včasih spodobno oblečen, obrit, umit in lepó počesan, kot bi verjetno dodal Cankar. In kadar je cigan takšen, dela tudi on za blagor oblasti, za ljubo očetnjavo in za dobro ljudskih množic, ki pa so zmeraj anonimne in bogve kje. Toda kot literarni teoretik se ni izkazal: preveč domišljije je imel, njegova glava je bila – žal – v tem primeru preveč njegova osebna last. Gałczyński nikoli ni silil med teoretike in ni vodil nobenega bojnega pohoda kakšnih »...istov«. Pravijo pa, da je rad pripovedoval in intoniral svoje verze tudi z gestami rok: bila ga je polna dvorana in nad publiko je plaval včasih srdito kot demon, drugič spet dobrohotno kot angel. In po takšnem vratolomnem gestikuliranju in duhovnem sprehanju nad poslušalci se je baje z njimi raje pogovarjal o zdravih vodah, o skušah v omaki in o zelenih goseh, pa o vsakršnem orodju in pripravnih rečeh, četudi ni bil zdravnik ali profesor biologije, še manj pa mehanik ali kmetovalec. Bil je samó pesnik. In prav zato je bil svojevrsten vojak – branilec življenja: na zunaj in za obstoj drugih. Kajti v boj je moral kreniti podnevi ali ponoči: notranje povelje takemu vojščaku včasih tudi spati ne dovoljuje. Ustavljal se je ob cestnih svetilkah – in če so ga ljudje ob njih videvali, so si verjetno mislili: kaj moremo, nosi ga luna, takole ponoči to ti stojé spi.

Pljuča tega vojščaka pa so v takšnih trenutkih vdihavala nekaj »za napisat« in živci so že udarjali ritem kot kovački v uri po zvonu na bližnjem zvoniku: ritem kakšnega nehomerskega stiha, ritem nemarsejeze, še manj pa ritem leninskega posmrtnega marša tistim, ki so jih »posmrtno rehabilitirali«, kar so pozneje skrajno nesmiselno obešali na vélike zvonove. Zven udarcev srcá Gałczyńskega je bil veliko bolj podoben šumljanju vetra v jesenskem listju, ki je znal klicati k nekemu skrivnostnemu obredu – ali pa ritmu kopit peketajočih konjičev pred pesnikovo umišljeno kočijo, pa tudi mežikanju meseca, ki se ljubosumno spogleduje z zemljo, češ: koga pa imaš tam spodaj ob svetilki? Kdo čaka nate ob tej uri? Te ima rad?

Gałczyński je imel rad to zemljo, kajti druge ni. Takšno, kakršna je bila in bo: urejeno ali neurejeno, pošteno ali hudobno, jezikavo ali pa ob pravem trenutku gluho, golo in skrivnostno zavito v meglo. Včasih se mu je zdela kot banalna vsakdanost, naslednji dan pa spet podobna vélikemu in povsem novemu odkritju učenjaka. Le tu pa tam je to zemljo poskušal snubiti poleg Gałczyńskega še kakšen referent, ki ji je dopovedoval, da jo bo nebo na njegov ukaz pokrilo s snežno odejo, če bo zapuščena trepetala v mrazu. Ali pa, da se bo priliznil dobrodušni materi županji, ki bo zemljo sprejela v sirotišnico, kadar revica ne bo več za nobeno rabo.

Če je Gałczyński o takšnem snubaču napisal posmehljivo pesem, je že čakal nanjo recenzent, ki je pesnika skrbno in strogo poučil, da to sploh ne more biti res in da je treba dandanes stati na trdnih tleh »realizma«, pa še »socialističnega« povrhu. Torej levi in desni marš! Konstanty pa ni bil niti dober kasarniški vojak, kaj šele, da bi znal plesati vojaški akrobatski ples z levo in desno nogo obenem. Navaden smrtnik tega ne zmore, le kameleoni se znajo priplaziti po vseh štirih v vsako močvirje, kjer jim ni treba niti spreminjati barve.

Pesnik Jerzy Zagórski, po svetovnem nazoru kristjan, je napisal o pokojnem prijatelju Gałczyńskemu tudi nekaj dokazil o zgoraj povedanem. Na primer: »O tem legendarnem pesniku so krožile po Poljskem tudi takšne govornice: najprej je bil nacionalist (njegovo predvojno sodelovanje z listom »Prosto z mostu«!), zaradi medvojnih doživetij in pod vplivom poveljega

navdušenja ljudi, ki so obnavljali porušeno domovino, pa je postal pravi marksistični pesnik, nekakšen poljski Majakovski. V resnici pa Gałczyński kot veliko drugih poljskih pesnikov sploh ni vedel, kaj naj počne v politično-partijskih predalčkih, ampak je na vse to mahnil z roko. To pa ne pomeni, da so takšni pesniki brezidejni. Nasprotno: prepuščajo se preprostim človeškim idejam in mislim ob vsem, kar se dogaja okoli njih, politične sheme pa so zanje Prokrustove postelje.«

To je le odlomek iz knjige z naslovom Spomini na K. I. Gałczyńskiego (Varšava, 1961). Vanjo je uredniški odbor sprejel le najbolj tehtne prispevke tistih ljudi, pesnikov, kritikov, osebnih prijateljev in občudovalcev Gałczyńskiego, ki so znali odkrito in kratko povedati resnico o času, ko je oblast sprejemala resnico še zadržano in zanjo ni ravno delila velikih priznanj.

Tadeusz Kubiak, dve leti starejši od podpisanega, je Gałczyńskemu v spomin napisal pesem, iz katere preberimo v dobesednem slovenskem prevodu sledeče verze: »Molčimo! / Ne dotikajmo se strun! / Naj te postanejo spet slavčji gaji, / ki iz njih vihar pregnal je ptice in iz njih / odšla je pesem v čudne, daljne kraje. / A to, kar hotel si ostati, si ostal, / ti zadnji trubadur popotne pesmi, / v očeh ljudi, viharjev, krošenj in srebra / in v svojem kriku v luno, sonce in zvezde.«

Najboljši posmrtni portret pesnika Gałczyńskiego pa je napisal Leopold Staff (1878–1957), prav tako eden najpomembnejših poljskih pesnikov od preloma našega stoletja do petdesetih let, v štirih verzih, ki pa jih preberimo najprej v poljskem jeziku, potem pa še v dobesednem slovenskem prevodu:

»Pokazałeś w wesołej herezji,  
przez swe fraszki fiołkowe i geście,  
ile jest nonsensu w poezji  
i ile poezji w nonsensie.«

(Pokazal si v veseli neveri, /v svojih vijoličnih in gosjih satirah, / koliko nesmisla je v poeziji/ in koliko poezije v nesmislu.)

Gałczyński je bil svetovljan po izobrazbi ter kozmopolit po prepričanju in delu. Vendar je imel rad svojo domovino. Po vojni bi vsekakor lahko ostal v emigraciji in bi bržkone tam dobil več priznanja kot doma. Toda vrnil se je, čeprav je bil vedel, da ga doma čakajo težki časi in mnoge neprijetnosti. Vendar je bil neutrujen kljub vsem napadom in podtikanjem – in od preutrujenosti je tudi prežgodaj izdihnil.

Ne dvomimo, da je vedel tudi za Slovence, čeprav ga k nam nikoli ni zaneslo in nas v svojih delih ne omenja. Toda če preberemo v slovenskem prevodu vsaj njegovo pesem Skuše v omaki, v izvirniku staro že skoraj petinpetdeset let, bomo videli, da je tudi nam in našemu času skoraj preroško spregovoril.